

I

KUGA

Bili su to dani „kuge“ u Napulju. Svako posle podne, u pet sati, posle pola sata *punching balla*¹ i toplog tuša u vežbaonici PBS-a, *Peninsular Base Section*,² pukovnik Džek Hamilton i ja silazili smo pešice ka Sv. Ferdinandu, probijajući se laktovima kroz gomilu, koja se od rane zore do policijskog časa skupljala, praveći galamu u Ulici Toledo.

Bili smo čisti, okupani, dobro uhranjeni, Džek i ja, usred te napuljske gomile, sumorne, prljave, izgladnele, u dronjcima, koju je grupa vojnika oslobodilačke vojske, sastavljena od svih rasa na zemlji, gurala i psovala na svim jezicima i svim narečjima sveta. Čast da bude oslobođen prvi, između svih naroda Evrope, dopala je u deo baš napuljskom narodu, i da bi proslavili jednu tako zasluženu nagradu, moji jadni Napolitanci posle tri godine gladi, epidemija, užasnih bombardovanja, primili su sa zahvalnošću, za dobrobit otadžbine, žarko željenu i priželjkivanu slavu da igraju ulogu pobeđenog naroda, da pevaju, da pljeskaju, da skaču

¹ Boksterska kruška.

² Poluostrvska baza sekcije.

od radosti na ruševinama svojih kuća, da vijore stranim zastavicama, još juče neprijateljskim, i da cvećem s prozora obasipaju pobjednike.

Ali, i pored opšteg i iskrenog oduševljenja, nije bilo, u celom Napulju, ni jednog jedinog Napolitanca koji se osećao pobeđenim. Ne bih umeo da objasnim kako se ovakvo čudno osećanje rodilo u duši naroda. Bilo je izvan svake sumnje da su Italija, pa prema tome i Napulj, bili izgubili rat. Razume se da je mnogo teže izgubiti rat no dobiti ga. Da dobiju rat svi su sposobni; nisu svi sposobni da ga izgube. Ali nije dovoljno samo izgubiti rat da bi se steklo pravo osetiti se pobeđenim narodom. U svojoj iskonskoj mudrosti, hranjenoj bolnim, viševjekovnim iskustvom, i u svojoj iskrenoj skromnosti, moji jadni Napolitanci nisu sebi prisvajali pravo da se osećaju pobeđenim narodom. Bio je to besumnje jedan veliki nedostatak takta. Međutim, da li su Saveznici mogli da smatraju da oslobađaju narode a da ih istovremeno primoravaju da se osećaju pobeđenima? Ili slobodni ili pobeđeni. Bilo bi nepravedno zamerati napuljskom narodu što se nije osećao ni slobodnim ni pobeđenim.

Dok sam koraćao kraj pukovnika Hamiltona, ja sam se osećao neobično smešnim u svojoj engleskoj uniformi. Uniforme Italijanske oslobodilačke vojske bile su stare engleske uniforme, kaki boje, koje je Britanska komanda ustupila maršalu Badolju i koje su bile obojene, možda u pokušaju da se sakriju mrlje od krvi i rupe od kuršuma, u tamnozelenu boju guštera-zelenbaća. Bile su to u stvari uniforme skinute sa britanskih vojnika palih kod El Alameina i Tobruka. Na mojoj bluzi videle su se rupe od tri mitraljeska zrna. Moja potkošulja, moja košulja, moje gaćice bile su umrljane krvlju. I moje cipele bile su skinute sa leša engleskog vojnika. Kada sam ih prvi put obuvao, osetio sam da me je nešto ubolo u

stopalo. Pomislio sam, u prvi mah, da je u cipeli ostala možda zalepljena košćica poginuloga. Bio je ekser. Bolje bi bilo, možda, da se radilo o koščici poginuloga: bilo bi mi znatno lakše da je izvadim. Trebalo mi je pola sata da nađem klešta i da izvadim ekser. Nema šta: baš se za nas dobro svršio ovaj glupi rat. Zaista nije mogao da se završi bolje. Naš ponos pobeđenih vojnika bilo je spasen: odsad se borimo rame uz rame sa Saveznicima, da bismo zajedno sa njima pobeđili u njihovom ratu, pošto smo izgubili svoj rat; i onda je sasvim prirodno bilo što smo bili obučeni u uniforme savezničkih vojnika, koje smo mi poubijali.

Kad sam najzad uspeo da izvadim ekser i da obujem cipelu, četa čiju je komandu trebalo da preuzmem bila je već otpre nekog vremena postrojena u krugu kasarne. Kasarna je bila zgrada jednog starog manastira blizu Torete, iza Marđeline, koju su rušili vekovi i bombardovanja. Dvorište u obliku klaustara bilo je okruženo sa triju strana tremom koji su podupirali mršavi stubovi od sive sedre, a s četvrte strane, jednim visokim žutim zidom, pokrivenim zelenim plesnivim mrljama i velikim nadgrobnim pločama od mermera, na kojima su, ispod velikih crnih krstova, bili uklesani dugi redovi imena. Manastir je bio bolnica za vreme neke stare epidemije kolere, i to su bila imena umrlih od kolere. Na zidu je stajalo napisano krupnim slovima: *Requiescant in pace*.³

Pukovnik Paleze želeo je da me lično predstavi mojim vojnicima, jednom od onih jednostavnih ceremonija koje tako leže na srcu starim vojnicima. Bio je to visok čovek, suv, sa sasvim sedom kosom. Steže mi ruku, ćuteći i tužno uzdišući, nasmeši se. Vojnici, bili su skoro svi veoma mladi, tukli su se dobro protiv Saveznika u Africi i na Siciliji, iz tog razloga Saveznici su ih bili odabrali da obrazuju prvo jezgro

³ Neka počivaju u miru.

Italijanske oslobodilačke vojske, stajali su postrojeni u sredini dvorišta pred nama i gledali su me nepomično. I oni su na sebi nosili uniforme skinute s engleskih vojnika palih kod El Alameina i Tobruka, a njihove cipele bile su cipele poginulih. Lica su im bila bleđa i mršava, oči bele i nepomične, načinjene od meke i neprozirne materije. Gledali su me netremice, tako mi je izgledalo, ne trepćući.

Pukovnik Paleze dade znak glavom, narednik viknu: „Četa, mirno!“ Pogled vojnika spusti se na mene s tako bolnom žestinom, kao pogled uginule mačke. Njihovi udovi se ukočiše, izdužiše se na „mirno“. Ruke koje su stiskale puške bile su bele, beskrvne: buava koža visila je sa vrhova prstiju, kao koža na nekoj suviše širokoj rukavici.

Pukovnik Paleze počeo da govori, reče: „Predstavljam vam vašeg novog kapetana...“, i dok je govorio ja sam posmatrao te italijanske vojnike obučene u uniforme skinute sa engleskih leševa, te beskrvne ruke, te blede usne, te bele oči. Tu i tamo, na grudima, na trbuhu, na nogama, njihove uniforme bile su uprljane crnim mrljama krvi. U jednom trenutku primetih s užasom da su ti vojnici bili mrtvi. Odisali su slabim mirisom plesnive tkanine, trule kože, mesa sušenog na suncu. Pogledah pukovnika Paleze, i on je bio mrtav. Glas koji je silazio sa njegovih usana bio je vlažan, hladan, lepljiv, sličan onim užasnim krkljanjima koja izlaze iz ustiju mrtvaca, ako mu se stavi ruka na stomak.

„Dajte voljno“, reče pukovnik Paleze naredniku kada završi svoj kratak govor. „Voljno“, viknu narednik. Vojnici se opustiše na levu nogu i zauzeše mlitav i umoran stav i pogledaše me jednim blažim i još udaljenijim pogledom. „A sada“, reče pukovnik Paleze, „vaš novi kapetan će vam nešto sasvim kratko reći.“ Ja rastavih usne, i jedno grozno grgotanje iziđe mi iz ustiju, bile su to prigušene, debele,

mlitave reči. Rekoh: „Mi smo dobrovoljci slobode, vojnici nove Italije. Moramo pobediti Nemce, isterati ih iz naše kuće, proterati ih van naših granica. Oči svih Italijana upravljene su na nas: moramo nanovo podići zastavu koja je pala u blato, biti primer svima, sred tolike sramote, pokazati se dostojni trenutka koji nastupa, zadatka koji nam otadžbina poverava.“ Kada sam završio s govorom, pukovnik Paleze reče vojnicima: „Sad će jedan od vas ponoviti ono što je rekao vaš kapetan. Hoću da budem siguran da ste razumeli. Ti“, reče pokazujući na jednog vojnika, „ponovi ono što je rekao vaš kapetan.“

Vojnik me pogleda, bio je bleđ, imao je beskrvne i tanke usne mrtvaca. Reče polako, s odvratnim grgotanjem u glasu: „Moramo se pokazati dostojnima sramote Italije.“

Pukovnik Paleze mi se približi, reče mi šapatom: „Razumeli su“, i udalji se čuteći. Pod njegovim levim pazuhom, jedna crna mrlja krvi polako se širila po suknu uniforme. Gledao sam tu crnu mrlju krvi koja se malo-pomalo širila, pratio sam očima tog starog italijanskog pukovnika obučenog u uniformu poginulog Engleza, gledao sam ga kako se udaljava polako, škripeći cipelama poginulog engleskog vojnika i ime Italija smrdelo mi je u ustima kao komad trulog mesa.

„This bastard people!“⁴ govorio je stisnutih zuba pukovnik Hamilton krčeći sebi prolaz kroz gomilu.

„Zašto govoriš tako, Džek?“

Kad bismo stigli na visinu Augustea, zaokretali bismo, obično, svakoga dana, u Ulicu Santa Bridida, gde je bilo manje sveta, i zaustavljali bismo se trenutak-dva da predahnemo.

⁴ Taj kopilanski narod!

„This bastard people“, govorio je Džek, doterujući uniformu zguzvanu u užasnoj stisci gomile.

„Don't say that,⁵ ne govori tako, Džek.“

„Why not? This bastard, dirty people.“⁶

„Oh, Džek, i ja sam kopile, i ja sam prljavi Italijan. Ali sam ponosan što sam prljavi Italijan. Nije naša krivica što nismo rođeni u Americi. Siguran sam da bismo bili prljavi, kopilanski narod i da smo se rodili u Americi, don't you think so?⁷ Džek?“

„Don't worry, Malaparte“, govorio je Džek. „Nemoj se ljutiti. Life is wonderful.“⁸

„Da, život je veličanstvena stvar, Džek, ja to znam. Ali ne govori tako. Don't say that.“

„Sorry“, govorio je Džek udarajući me rukom po ramenu, „nisam hteo da te uvredim. Tako se to kaže. I like Italian people. I like this bastard, dirty, wonderful people.“⁹

„Znam, Džek, da ti voliš ovaj jadni, nesrećni, divni narod. Nijedan narod na zemlji nije nikada toliko patio koliko napuljski narod. Pati od gladi i ropstva već dvadeset vekova, i ne žali se. Ne proklinje nikoga, ne mrzi nikoga; čak ni svoju bedu. Hrist je bio Napolitanac.“

„Ne govori gluposti“, govorio je Džek.

„To nije glupost. Hrist je bio Napolitanac.“

„Šta ti je danas, Malaparte?“, govorio je Džek, gledajući me svojim dobrim očima.

„Ništa. Šta bi ti hteo da mi je?“

„Rđavo si raspoložen“, govorio je Džek.

⁵ Ne govori tako.

⁶ Zašto ne? Taj kopilanski, prljavi narod.

⁷ Zar ne misliš tako?

⁸ Ne ljuti se... život je divan.

⁹ Izvini... Ja volim italijanski narod. Ja volim taj kopilanski, prljavi, divni narod.

„Zašto bi trebalo da sam rđavo raspoložen?“

„I know you,¹⁰ Malaparte. Danas sve crno vidiš.“

„Ojađen sam zbog Kasina, Džek.“

„Dodavola s Kasinom, the hell with Cassino.“¹¹

„Ojađen sam, istinski ojađen, radi onoga što se događa s Kasinom.“

„The hell with you“,¹² govorio je Džek.

„Prosto je greh što nanosite tolike štete Kasinu.“

„Shut up,¹³ Malaparte.“

„Sorry. Nisam hteo da te uvredim, Džek. I like Americans. I like the pure, the clean, the wonderful american people.“¹⁴

„Znam, Malaparte. Znam da voliš Amerikance. But take it easy, Malaparte. Life is wonderful.“¹⁵

„Dodavola i Kasino, Džek.“

„Oh, yes. Dodavola Napulj, Malaparte, the hell with Naples.“¹⁶

Neki čudan miris lebdeo je u vazduhu. To nije bio onaj miris koji se spušta oko zalaska sunca iz Uličice Toledo, s Trga Karete, sa Svete Tereze Španjolske. Nije bio miris pečenja, kafanica, klozeta, što su se ugnjezdili u mračnim uličicama, koje su se od Ulice Toledo pele ka San Martinu. Nije to bio onaj žuti, neprovetreni, lepljivi miris od hiljadu isparenja, od hiljadu mrtvih zadaha, *de mille délicates*

¹⁰ Poznajem te.

¹¹ Dodavola s Kasinom.

¹² Dodavola s tobom.

¹³ Umukni.

¹⁴ Izvini... Ja volim Amerikance. Ja volim taj čisti, oprani, divni američki narod.

¹⁵ Ne uzbuđuj se, Malaparte, život je divan.

¹⁶ Da... Dodavola s Napuljem.

puanteurs,¹⁷ kao što je govorio Džek, koje je uvelo cveće u izvesnim časovima dana, po celoj varoši, polagano širilo pred noge Madona, u nišama, na uglovima uličica. Nije to bio miris široka¹⁸, sličan zadahu ovčjeg sira i pokvarene ribe. Nije to bio čak ni miris prženog mesa koji se, oko večeri, iz bordela širi Napuljem, onaj miris u kome je Žan-Pol Sartre, idući jednoga dana Ulicom Toledo, *sombre comme une aisselle, pleine d'une ombre chaude vaguement obscene*,¹⁹ nanjušio *parenté immonde de l'amour et de la nourriture*.²⁰ Ne, nije to bio miris prženog mesa koji je kružio Napuljem oko zalaska sunca, kad *la chair de femme a l'air bouillie sous la crasse*.²¹ Bio je to miris neobične čistoće i lakoće: oskudan, lak, prozračan, miris raspršenog mora, slane noći, miris prastare šume drveća od hartije.

Mnoštvo žena, raščupanih i namazanih, praćenih ruljom crnačkih vojnika s bledim rukama, silazilo je i pelo se Ulicom Toledo, cepajući vazduh reskom vikom: „Ehi, Džoe! Ehi, Džoe!“ Na ulazu uličica u dugim redovima iza naslona stolica stajale su žene koje su na ulici češljale, *le capere*.²² Na tim stolicama, glave zavaljene ili opuštene na grudi, zatvorenih očiju, sedeli su atletski crnci sa malim okruglim glavama, u žutim cipelama koje su se sijale kao noge pozlaćenih statua anđela u Crkvi Santa Kjara. Urlajući, dozivajući se među sobom nekim čudnim grlenim uzvicima, ili pevajući, ili svađajući se na sav glas sa ženama koje su stajale na prozorima

¹⁷ Hiljadu tananih smradova.

¹⁸ *Sirocco*, topao i suv vetar, jugo.

¹⁹ Mračna kao pazuh, puna tople senke, nekako bestidne.

²⁰ Gnusobna srodnost ljubavi i ishrane.

²¹ Žensko meso izgleda kao kuvano pod prljavštinom.

²² U siromašnim kvartovima Napulja, žene koje na pragovima svojih kuća češljaju jedna drugu.

i na balkonima kao u loži pozorišta, *le capere* su gnjurale češljeve u upredene, lanene kose crnaca, vukle sebi češalj, hvatajući ga obema rukama, pljuvale na zupce kako bi bili gipkiji, sipale reke briljantina na svoj dlan, mazale i gladile kao maserke divlje grive svojih klijenata.

Dečaci u dronjcima klečali su pred svojim drvenim kutijama išaranim sedefom, morskim školjkama, parčadima ogledala i udarali su rubom svojih četaka o poklopac kutije vičući: *sciussia! sciussia!*²³ *shoe shine! shoe shine!*²⁴, i istovremeno mršavom pohlepnom rukom hvatali u letu za pantalone crnačke vojnike koji su prolazili klateći se u bokovima. Marokanski vojnici čučali su u grupama duž zida uvijeni u tamne ogrtače, lica rošavog od boginja, žutih očiju što su sijale iz dubina mračnih i smežuranih očnih duplji, udišući grozničavim nozdrvama miris koji je lebdeo u vazduhu punom prašine.

Žene modre, neuredne, namazanih usana, mršavih obraza i s čitavim slojem belila na licu, strašne i kukavne, stajale su na uglovima uličica, nudeći prolaznicima svoj mizerni esap: dečake i devojčice od osam, od deset godina, koje su marokanski, induski, alžirski, madagaskarski vojnici opipavali, podižući im haljinice ili zavladeći ruku između dugmeta na pantalonima. Žene su vikale: „Two dollars the boys, three dollars the girls!“²⁵

„Da li bi ti se dopala, reci istinu, devojčica od tri dolara?“, govorio sam Džeku.

„Shut up, Malaparte.“

„Uostalom, nije skupa jedna devojčica za tri dolara. Mnogo je skuplji jedan kilogram jagnjetine. Siguran sam da u

²³ Čistač cipela (izvitoperena engleska reč).

²⁴ Čistimo! Čistimo!

²⁵ Dva dolara za dečake, tri dolara za devojčice.

Londonu ili Njujorku jedna devojčica staje više no ovde, zar ne Džek?“

„Tu me *dégoûtes*“,²⁶ govorio je Džek.

„Tri dolara je jedva tri stotine lira. Koliko može biti teška jedna devojčica od osam ili deset godina? Dvadeset i pet kilograma! Zamisli, a jedan kilogram jagnjetine na crnoj berzi košta pet stotina i pedeset lira, to jest pet dolara i pedeset centa.“

„Shut up!“, vikao je Džek.

Cene devojčicama i dečacima otpre nekoliko dana bile su pale i nastavljale su da padaju. Dok su cene šećeru, ulju, brašnu, mesu, hlebu skakale i nastavljale da skaču, cena ljudskom mesu opadala je iz dana u dan. Jedna devojka, od dvadeset do dvadeset i pet godina, koja je do pre nedelju dana vredela i deset dolara, sada je vredela jedva četiri dolara, zajedno sa kostima. Razlog jednom takvom padu cena čovečjeg mesa na napuljskom tržištu bio je taj što su u Napulj jurile žene sa svih strana Južne Italije. U toku poslednjih nedelja, grosisti su bacili na tržište veliki broj sicilijanskih žena. Nije to sve bilo sveže meso, ali spekulanti su znali da crni vojnici imaju prefinjeni ukus i da više vole meso ne bas sasvim sveže. Ipak, sicilijansko meso nije bilo tako traženo, i na kraju su ga crnci odbijali: crncima se ne dopadaju bele žene tamne puti. Iz Kalabrije, Pulje, Bazilikate, Molise, stizale su svakoga dana u Napulj, na kolicima koja su vukli siroti, mali magarci, na savezničkim motornim vozilima, a najveći deo pešice, kolone devojaka jedrih i snažnih, većinom seljanki, privučenih opsenom zlata. I tako su se cene čovečjeg mesa na napuljskom tržištu sunovratile i nastao je strah da bi to moglo imati ozbiljnih posledica na čitavu ekonomiju varoši. (Nikada se slične stvari nisu bile videle u Napulju. Bila je to

²⁶ Odvratan si mi.

sramota, naravno, sramota od koje je najveći deo dobrog napuljskog naroda crveneo. Ali zašto savezničke vlasti, koje su bile gospodari Napulja, nisu crvenele?) U naknadu za to, mesu crnaca skočila je cena i ta je činjenica doprinosila, na sreću, uspostavljanju izvesne ravnoteže na tržištu.

„Koliko danas staje meso jednog crnca?“, pitao sam Džeka.

„Shut up“, odgovarao je Džek.

„Je li istina da meso jednog crnog Amerikanca staje više od mesa belog Amerikanca?“

„Tu m'agaces“,²⁷ odgovorio je Džek.

Razume se da nisam imao nameru da ga vređam, niti da ga ismevam, a još manje da ne poštujem američku vojsku, the most lovely, the most kind, the most respectable Army of the world.²⁸ Šta se mene ticalo što je meso crnog Amerikanca koštalo više od mesa belog Amerikanca? Ja volim Amerikance ma kakva bila boja njihove kože, i to sam dokazao sto puta, u toku rata. Beli ili crni, oni imaju svetlu dušu, mnogo svetliju od naše. Volim Amerikance, jer su dobri hrišćani, iskreni hrišćani. Jer veruju da je Hrist uvek na strani onih koji imaju pravo. Jer misle da je greh nemati pravo, da je nemoralno ne biti u pravu. Jer veruju da su samo oni džentlmeni, i da su svi narodi Evrope manje ili više nepošteni. Jer veruju da je pobeđeni narod – narod krivaca, da je poraz moralna osuda, da je akt božanske pravde.

Ja volim Amerikance iz ovih i još iz mnogih drugih razloga koje ne kazujem. Njihovo osećanje humanosti, njihova velikodušnost, poštena i čista jednostavnost njihovih misli, njihovih osećanja, prostodušnost njihovog ophođenja, davali su mi te užasne jeseni 1943, za moj narod tako pune poniženja i borbi, iluziju da ljudi mrze zlo, nadu u jedno

²⁷ Gnjavaš me.

²⁸ Tu najdivniju, najljubazniju, najdostojniju poštovanja vojsku na svetu.

bolje čovečanstvo, sigurnost da će jedino dobrota (dobrota i naivnost tih divnih mladića s druge strane Atlantika, koji su se iskricali u Evropu da bi kaznili rdave i nagradili dobre) moći da otkupi od njihovih grehova narode i pojedince.

Ali između svih mojih američkih prijatelja generalštabni pukovnik Džek Hamilton bio mi je najdraži. Džek je bio čovek od svojih trideset i osam godina, visok, mršav, bleđ, elegantan, gospodskih manira, takoreći evropski. Na prvi pogled, možda, izgledao je više Evropejac no Amerikanac, ali ga nisam iz tog razloga voleo: a voleo sam ga kao brata. Malo-pomalo, upoznavajući ga intimnije, njegovu američku prirodu otkrivao sam kao duboku i odlučnu. Bio je rođen u Južnoj Karolini („imao sam dojkiju“, govorio je Džek, „une négresse par un démon secouée“²⁹), ali nije samo to bilo ono što se u Americi podrazumeva pod čovekom Juga. Bio je veoma kulturan, prefinjen i u isto vreme skoro dečaki jednostavan i čedan. Bio je, hoću da kažem, Amerikanac u najuzvišenijem smislu reči: jedan od ljudi najdostojnijih poštovanja koje sam ikada u životu sreo. Bio je christian gentleman.³⁰ Ah, koliko je teško izraziti šta ja podrazumevam pod christian gentleman. Svi oni koji poznaju i vole Amerikance, shvataju šta mislim kad kažem da je američki narod hrišćanski narod, i da je Džek christian gentleman.

Vaspitan u Woodberry Forest Schoolu³¹ i na Univerzitetu u Virdžiniji, Džek se bio posvetio s podjednakom ljubavi latinskom, grčkom i sportu, predajući se s podjednakim poverenjem u ruke Horacija, Virgilija, Simonida, Ksenofona i u ruke masseursa univerzitetske vežbaonice. Bio je

²⁹ Crnkinja demonom protresena.

³⁰ Hrišćanski gospodin.

³¹ Ime jedne američke škole (Škola Vudberi šume).

sprinter American Olympic Track Team ad Amsterdam³², i bio je ponosniji na svoje olimpijske pobeđe negoli na svoje akademske titule. Posle 1929. proveo je nekoliko godina u Parizu za račun *Junajted Presa* i bio je gord na svoje skoro perfektno znanje francuskog jezika. „Naučio sam francuski od klasika“, govorio je Džek, „i moji nastavnici francuskog jezika bili su La Fonten i gospođa Bone, vratarka kuće u kojoj sam stanovao u Ulici Vožirar. Tu ne trouves pas que je parle comme les animaux de La Fontaine?“³³ Od njega sam naučio „qu’ un chien peut bien regarder un Evêque“³⁴.

„I došao si u Evropu“, govorio sam mu, „da naučiš sve te stvari? I u Americi *un chien peut bien regarder im Evêque*“.

„Oh ne“, odgovarao je Džek, „en Amérique ce sont les Evêques qui peuvent regarder les chiens“.³⁵

Džek je poznao dobro i ono što je on nazivao *la banlieue de Paris*³⁶, što je značilo Evropa. Prošao je Švajcarsku, Belgiju, Nemačku, Švedsku, sa onim humanističkim osećanjem, sa onom pohlepom za znanjem sa kojom su *undergraduates*³⁷ Englezi, pre reforme doktora Arnolda, jurili Evropom za vreme svog letnjeg *grand tour*³⁸. Sa tih svojih putovanja Džek se vratio u Ameriku sa rukopisima jednog mudraca o duhu evropske civilizacije i jednom studijom o Dekartu koji su mu doneli naimenovanje za profesora književnosti na jednom velikom američkom univerzitetu. Ali akademski lovori nisu tako zeleni kao olimpijski lovori oko glave jednog atleta i Džek se nije mogao utešiti što mu

³² Američka olimpijska trkačka ekipa iz (američkog) Amsterdama.

³³ Zar ne nalaziš da govorim kao La Fontenove životinje?

³⁴ Da jedno pseto može lepo da pogleda episkopa.

³⁵ U Americi su episkopi ti koji mogu da gledaju pse.

³⁶ Predgrađe Pariza.

³⁷ Nediplomirani.

³⁸ Veliko putovanje.

povreda kolena nije više dozvoljavala da trči na međunarodnim takmičenjima, za zvezdanu zastavu. Da bi nekako zaboravio tu svoju nesreću, Džek bi odlazio da čita svog omiljenog Vergilija ili svog dragog Ksenofona u svlačionici univerzitetske vežbaonice, u tom mirisu gume, vlažnih ubrusa, sapuna ili linoleuma, tako karakterističnom mirisu klasične univerzitetske kulture u anglosaksonskim zemljama.

Jednoga jutra, u Napulju, iznenadih ga u svlačionici vežbaonice PBS-a, kako se sprema da čita Pindara. Pogleda me i osmehnu se, blago se zarumenevši. Upita me da li ja volim Pindarove stihove. I dodade da se u Pindarovim odama u čast atletičara pobednika na Olimpijadi ne oseća onaj dug, opor umor krajnje napetosti, da u tim božanstvenim stihovima odzvanjaju urlici gomile i trijumfalni aplauzi, a ne promukla zadihanost, ne krkljanje koje silazi s usana takmičara u užasnom, najvišem naporu. „Ja se razumem u to“, reče, „znam šta su poslednjih dvadeset metara. Pindar nije moderan pesnik: on je engleski pesnik viktorijanske epohe.“

Iako je od svih pesnika najviše voleo Horacija i Vergilija zbog njihove setne ozbiljnosti, on je prema grčkoj poeziji i antičkoj Grčkoj osećao zahvalnost ne učenika, već sina. Znao je napamet čitava pevanja *Ilijade* i suze su mu navirale na oči kada je recitovao na grčkom heksametre iz „Nadmetanja u slavu Patrokla“. Jednoga dana, dok smo sedeli na obali Volturna, blizu Bejljevog pontonskog mosta kod Kapue, u očekivanju da nam narednik sa straže na mostu da znak za prelaz, diskutovali smo o Vinkelmanu i o koncepciji lepote kod starih Helena. Sećam se da mi je Džek rekao da mračnim, posmrtnim, tajanstvenim skicama arhaične Grčke, sirove i divlje, i kako je govorio, gotske, on pretpostavlja vesele, harmonične, svetle slike helenističke Grčke, mlade, pune duha, moderne, jedne francuske Grčke osamnaestog veka. I pošto

sam ga ja upitao koja bi bila po njegovom mišljenju američka Grčka, odgovori mi smejući se: „Grčka Ksenofona“, i, smejući se, počeo da crta jedan veoma čudan i duhovit crtež Ksenofona, „vlastelina Virdžinije“, koji je bio uvijena satira, po ukusu doktora Džonsona, nekih helenista bostonske škole.

Džek je gajio prema helenistima bostonske škole izvestan prezir, blagonaklono zloban. Jednoga jutra našao sam ga kako sedi pod drvetom s knjigom na kolenu, kraj teške baterije s fronta kod Kasina. Bili su to tužni dani bitke kod Kasina. Kiša je padala već dve nedelje, kiša je samo padala i padala. Kolone kamiona, punih poginulih američkih vojnika uvijenih u bele čaršave od debelog lanenog platna, silazile su ka malim vojničkim grobljima rasejanim duž Via Apia i Via Kazilina. Da bi zaklonio od kiše stranice svoje knjige (bila je to hrestomatija grčkih tekstova iz sedamnaestog veka, povezana u meku kožu, sa pozlaćenim vinjetama, koju mu je poklonio dobri Gaspere Kazela, čuveni napuljski knjižar, antikvar, prijatelj Anatola Fransa), Džek je sedeo nagnut napred, pokrivajući dragocenu knjigu krajevima svog kišnog mantila.

Sećam se da mi je rekao, smešeći se, da Simonida u Bostonu ne smatraju velikim pesnikom. I dodade da Emerson, u svojoj posmrtnoj reči Torou, tvrdi da „his classic poem on SMOKE suggests Simonides, but is better than any poem of Simonides“. ³⁹ Smejao se od srca, govoreći: „Ah, ces gens de Boston! Tu vois ça? ⁴⁰ Toro je u Bostonu veći od Simonida!“, i kiša mu je ulazila u usta, mešajući se s rečima i sa smehom.

Njegov najomiljeniji američki pesnik bio je Edgar Alan Po. Ali katkad, pošto bi popio jedan viski više no obično,

³⁹ Njegova klasična poema *DIM* podseća na Simonida, ali je bolja od bilo koje pesme Simonidove.

⁴⁰ Ah, ti ljudi iz Bostona! Vidiš li to?

dešavalo mu se da pobrka Horacijeve stihove sa Poovim i duboko se čudio što nalazi Anabel Li i Lidiju u istoj alkejskoj strofi. Ili mu se dešavalo da pobrka „govoreći list“ gospođe De Sevinje s jednom životinjom koja govori kod La Fontena.

„Nije to bila životinja“, govorio sam mu, „bio je to list, list s drveta“.

I navodio sam mu pasus tog pisma u kome je gospođa De Sevinje pisala kako bi želela da ima u parku svoga zamka u Rojeru, u Bretanji, jedan list koji govori.

„Ali to je apsurdno“, govorio je Džek, „list koji govori. Un animal, cela se comprend, mais une feuille!“⁴¹

„Da bi se razumela Evropa“, govorio sam mu, „kartezijsko rasuđivanje ničemu ne služi. Evropa je tajanstvena zemlja, puna neotkrivenih tajni.“

„Ah, Evropa! Kakva čudna zemlja!“, uzviknuo je Džek, „potrebna mi je Evropa da bih se osetio Amerikancem!“

Ali Džek nije bio od onih *Americains de Paris*⁴² koji se sreću na svakoj stranici *The sun also rises*⁴³ od Hemingveja, koji su oko 1925. posećivali *Selekt* na Monparnasu, koji su prezirali čaj kod Forda Medoksa Forda i knjižaru Silvije Bič; i o kojima Sinkler Luis, povodom nekih ličnosti Elinor Grina, kaže da su bili kao intelektualni izgnanici sa *Rive gauche*⁴⁴ oko 1925. ili kao T. S. Eliot, Ezra Paund ili Isidora Dankan, *iridescent flies caught in the black web of an ancient and amoral european culture*.⁴⁵ Džek nije bio ni kao oni mladi dekadenti s druge strane Atlantika, okupljeni oko američke revije *Transition*, koja je štampana u Parizu oko 1925. Ne,

⁴¹ Životinja, to se razume, ali list!

⁴² Amerikanci iz Pariza.

⁴³ *Sunce se ponovo rađa* (naslov poznatog Hemingvejevog romana).

⁴⁴ Leva obala.

⁴⁵ Nemirne muve uhvaćene u crnu mrežu drevne i amoralne evropske kulture.

Džek nije bio „*déracine*“⁴⁶, ni dekadent: bio je Amerikanac zaljubljen u Evropu.

On je gajio prema Evropi poštovanje satkano od divljenja i ljubavi. Ali i pored sve svoje kulture i iskustva punog empatija za naše vrline i naše grehove, bilo je u njemu, kao skoro i kod svih Amerikanaca, neke jedva osetne vrste „inferiority complexa“⁴⁷ u odnosu na Evropu, što se otkrivalo ne samo u nesposobnosti da razume i oprostí naše bede i sramote već i u strahu da shvati, u stidljivosti da razume. U Džeku taj kompleks inferiornosti, ta prostodušnost, ta izvanredna čednost bili su možda vidljiviji nego kod mnogih drugih Amerikanaca. Svaki put kad bi se u nekoj ulici u Napulju, ili u nekom selu oko Kapue, u Kazerti ili na drumu za Kasino, dešavalo da prisustvuje nekom bolnom događaju naše bede, našeg fizičkog i moralnog poniženja, našeg očajanja (bede, poniženja, očajanja ne samo Napulja i Italije već čitave Evrope), Džek bi pocrveneo.

Zbog tog njegovog načina da pocrveni, ja sam voleo Džeka kao brata. Zbog te njegove čudne čednosti, tako duboko, tako istinski američanske, ja sam bio zahvalan Džeku, svim pripadnicima GI-ja⁴⁸ generala Klarka, svoj deci, svim ženama, svim ljudima Amerike. (Oh, Amerika! Taj blještavi i udaljeni horizont, ta nedostižna obala, taj srećni i zabranjeni svet!) Poneki put, pokušavajući da skrije tu svoju čednost, on je govorio crveneći: „This bastard, dirty people“; dolazilo mi je da reagujem na to njegovo neobično crvenilo sarkazmom, gorkim rečima, punim bolnog i gadnog smeha, zbog čega

⁴⁶ Iskorenjeni.

⁴⁷ Osećanje manje vrednosti.

⁴⁸ „Generai Issue“ bio je potpis izvesnih članaka namenjenih pripadnicima američkih oružanih snaga. Popularno, upotrebljava se kao naziv za vojnike (Dži-Aj).

sam se odmah kajao i preko cele noći osećao grižu savesti u svome srcu. On bi možda više voleo da me je video da plačem: moje bi mu suze svakako izgledale mnogo prirodnije od mog sarkazma, manje svirepe od moje gorčine. Ali i ja sam isto tako imao nešto što sam hteo da sakrijem. I mi se, u ovoj našoj bednoj Evropi, plašimo i stidimo svoje čednosti.

Uostalom, nije bila moja krivica što je cena mesu crnaca skakala svakog dana. Jedan mrtav crnac nije koštao ništa, koštao je mnogo manje od jednog mrtvog belca. Čak manje od jednog živog Italijana. Koštao je otprilike koliko dvadesetoro napuljske dece umrle od gladi. Bilo je doista čudno da je mrtav crnac koštao tako malo. Mrtav crnac je veoma lep mrtvac: sjajan je, jedar, ogroman, i kada je pružen na zemlji zauzima skoro dva puta više prostora od mrtvog belca. Iako je crnac u Americi, za života, bio samo bedni čistač cipela u Harlemu, ili istovarivao ugalj u luci, ili bio ložać na železnici, kao mrtvac, on zauzima skoro isto toliko prostora koliko su zauzimali leševi velikih, velelepni Homerovih heroja. Bilo mi je prijatno, u stvari, da mislim kako leš jednog crnca zauzima toliko zemlje koliko mrtav Ahil, ili mrtav Hektor, ili mrtav Ajaks. I nisam mogao da se pomirim s mišlju da je mrtav crnac koštao tako malo.

Ali živi crnac koštao je neizmerno mnogo. Cena živih crnaca u Napulju bila je otpre neki dan skočila od dve stotine dolara na hiljadu dolara. Izgledalo je da će i dalje rasti. Bilo je dovoljno posmatrati s kakvim je zavodljivim očima siromašni svet gledao crnca, živog crnca, pa razumeti da je cena živih crnaca bila vrlo visoka i da je nastavljala da skače. San svih siromašnih Napolitanaca, naročito „scugnizzi“⁴⁹ dečaka,

⁴⁹ Mangupčići.

bila je mogućnost da kupe sebi jednog *blacka*⁵⁰, makar na nekoliko časova. Lov na crne vojnike bila je omiljena igra dečaka. Napulj je za decu bio jedna ogromna ekvatorijalna šuma, puna nekog jakog mirisa, toplog od slatkih uštipaka, šuma u kojoj su se crnci u ekstazi šetali klateći se u kukovima, s očima okrenutim k nebu. Kada je jedan „scugnizzo“ uspeo da uhvati crnca za rukav bluze i da ga vuče sa sobom iz bara u bar, iz kafanice u kafanicu, iz bordela u bordel, kroz lavirint uličica Toledo i Forcele, sa svih prozora, sa svih pragova, stotinu ustiju, stotinu očiju, stotinu ruku su mu dovikivale: „Prodaj mi tvoga *blacka*! Dajem ti dvadeset dolara! trideset dolara! pedeset dolara!“ To je bilo ono što se nazivalo the flying market, leteće tržište. Pedeset dolara bili su najviša cena koja se plaćala za kupovinu jednog crnca na dan, odnosno za nekoliko sati: vreme koje je bilo potrebno da crnca opiju, da mu skinu sve što ima na sebi, od berea do cipela, a zatim, kad padne noć, da ga ostave golog na pločniku uličice.

Crnac nije ništa sumnjao. Nije primećivao da je bio kupovan i prodavan svakih četvrt časa i koraćao bi naivan i srećan zbog svojih zlatnosjajnih cipela, zbog svoje nagizdane uniforme, svojih žutih rukavica, zbog svog prstenja i svojih zlatnih zuba, svojih velikih belih očiju, vlažnih i prozračnih kao oči hobotnice. Koraćao bi, osmejkujući se, s glavom nagnutom na rame i očiju izgubljenih u daleko lutanje jednog zelenog oblaka na nebu boje mora, sekući naivnim makazama svojih oštarih zuba plavu resu koja je ivičila krovove kuća, gole noge devojaka naslonjenih na ograde terase, crvene karanfile što su štrčali iz saksija od terakote na prozorskim naslonima. Koraćao je kao somnambul, udišući s nasladom sve mirise, boje, ukuse, zvuke, slike

⁵⁰ Crnja (crnac).

koje čine život tako prijatnim: miris uštipaka, vina, pržene ribe, sliku bremenite žene koja sedi na pragu svoje kuće, devojčice što češe leđa, druge koja traži buvu u nedrima, plač deteta u kolecu, smeh „scugnizzoa“, bljesak sunca na staklu prozora, zvuk pesme s gramofona, plamen Čistilišta od kartona, gde prokleti gore pred nogama Madone u malim nišama na uglovima uličica, dečaka koji je blještavim nožem svojih snažnih zuba izvlačio iz udubljenja kriške lubenice, kao iz harmonike, polumesec zelenih i crvenih zvukova što su svetleli na sivom nebu zida, devojčica koja se češljala na prozoru pevajući „ohi Mari“, ogledajući se u nebu kao u nekom ogledalu.

Crnac nije primećivao da se dečak, koji ga je držao za ruku, koji mu je milovao ručni zglobov, nežno mu govoreći i gledajući ga u lice pitomim očima, s vremena na vreme smejaao. (Kada je dečko prodavao svog *blacka* drugom „scugnizzou“, spuštao je ruku svoga crnca u ruku kupca i gubio se u gomili.) Cena jednog crnca na „letećem tržištu“ bila je određena prema njegovoj darežljivosti i lakoći u trošenju novca, proždrljivosti u jelu i piću, načinu na koji se smeškao, palio cigaretu, gledao žene. Stotinu očiju, iskusnih i pohlepni, pratilo je svaki pokret crnca, brojalo novac koji je on izvlačio iz džepa, ispitivalo njegove ružičaste i crne prste s bledim noktima. Bilo je dečaka izvanredno veštih u ovom sitnom i brzom računu. (Jedan dečak od deset godina, Paskvale Mele, kupujući i prodajući crnca na „letećem tržištu“, bio je zaradio za dva meseca oko šest hiljada dolara kojima je kupio kuću blizu Trga Olivela.) Dok je lutao od bara do bara, od kafanice do kafanice, od bordela do bordela, dok se smeškao, pio, jeo, dok je milovao ruke kakve devojke, crnac nije primećivao da je postao roba za razmenu, nije čak ni slutio da je bio kupovan i prodavan kao kakav rob.

Nije bilo, razume se, časno za crnačke vojnike američke vojske, so kind, so black, so respectable,⁵¹ da dobiju rat, da se iskrcaju u Napulju kao pobednici i da se nađu u položaju da budu prodavani i kupovani kao jadni robovi. Ali u Napulju ove se stvari dešavaju već hiljadu godina: to se dešavalo već Normanima, Anžujcima, Aragoncima, Karlu VIII Francuskom, čak i Garibaldiju i samom Musoliniju. Napuljski bi narod umro, još pre mnogo vekova, od gladi da mu s vremena na vreme nije polazilo za rukom da može da kupi i proda sve one, Italijane i strance, koji smatraju da se iskrcaju u Napulju kao pobednici i gospodari.

Ako je kupiti jednog crnog vojnika na „letećem tržištu“, makar i za koji čas, koštalo samo koju desetinu dolara, kupiti ga za jedan mesec, za dva meseca, koštalo je skuplje, od tri stotine do hiljadu dolara i više. Jedan američki crnac bio je zlatan rudnik. Biti sopstvenik crnog roba značilo je imati sigurnu rentu, jedan lak izvor zarade, rešiti problem života, često postati bogat. Rizik je naravno bio ozbiljan pošto su MP,⁵² koji se ništa nisu razumevali u stvarima Evrope, gajili neobjašnjivu mržnju prema ovoj trgovini crncima. Ali i pored MP-a, trgovina crncima jako se cenila u Napulju. Nije bilo napuljske porodice, ma koliko bila ona siromašna, koja nije imala svog crnog roba.

Crnčev gazda se ophodio prema svome robu kao prema dragom gostu: davao mu je da jede i pije, kljukao ga vinom i uštipcima, udešavao da igra s njegovim kćerima po zvucima nekog starog gramofona, puštao ga da spava u njegovom sopstvenom krevetu, zajedno sa celom porodicom, muškarcima i ženama, u onom ogromnom krevetu koji zauzima veliki deo svakog napuljskog ćumeza. I crnac se, svake

⁵¹ Tako ljubazne, tako crne, tako dostojne poštovanja.

⁵² Military Police – američka vojna policija.